

Amel Sarajlić¹

HISTORIJSKI PRIKAZ POJAVE SLJEDBI I RASKOLA U ISLAMU

Sažetak

Poslije Poslanikove, a.s., smrti muslimani su sačuvali kompaktnost svoje zajednice do perioda hilafeta Ebu Bekra i Omera, r.a. Nakon ubistva halife Osmana, r.a., dolazi do konfrontacije i krvoprolića među muslimanima. Taj nemili događaj poljuljao je snažan stub halifatskog autoriteta, a islam i muslimani dovedeni su u tešku situaciju i iskušenje. U tom periodu nastaju različita mišljenja i stavovi o pitanju hilafeta. Svaka od oponentnih strana iznosila je svoje argumente, a neki su čak posezali i za falsifikovanim predajama i neautentičnim tumačenjima. Navedena zbivanja rezultirala su pojavu raskola i sljedbi među muslimanima. Haridžije i šije su prve sljedbe koje su se pojavile, a poslije njih pojavile su se kaderije i murdžije iz kojih se izrodiše sve kasnije sljedbe i raskoli.

Sve te sljedbe uglavnom su bile uvjetovane vanjskim i unutrašnjim faktorima koji su nekada bili čisto vjerskog karaktera, nekada političko-ekonomskog, a nekada filozofskog karaktera.

Ključne riječi: sljedbe/raskoli/ haridžije/ šije/ kaderije/ murdžije i mu'atezile

1. UVOD

U ovom radu bavimo se genealoškim, historijsko-religijskim, ali i vjersko-političkim uzrocima koji su doveli do pojave raskola i sljedbi unutar muslimanske zajednice. Sljedbe i raskoli među muslimanima javljaju se usljed djelovanja kako vanjskih tako i unutarnjih faktora, te okolnosti kroz koje su muslimani prolazili u periodu nastanka tih sljedbi. Sve te sljedbe, zapravo, su se pojavile tokom dugotrajne povijesti bremenite političkim i društvenim

¹ Asistent, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, amelsarajlic@gmail.com

zbivanjima koja još uvijek ne poznajemo najbolje. Sljedbe i raskoli u islamu nisu se sve pojavile u isto vrijeme i odjednom, nego su se javljale u različitim razdobljima i na različitim mjestima. Prvo razdoblje islama predstavlja najčišći period islamskog ummeta u povijesti islama, period ustrajnosti i ispravnosti u vjerovanju (*akidi*) prve generacije ovog ummeta. Premda je to period u kojem Poslanik, a.s., umire i u kojem dolazi do krize vodstva (*hilafeta*) u novoformiranoj zajednici muslimana, muslimani ipak uspijevaju sačuvati kompaktnost te svoje zajednice. Tek u drugom, trećem i četvrtom razdoblju pojavljuju se prve sljedbe i raskoli u islamu.

2. PRVO RAZDOBLJE (1- 37. H. god.)

Dvadeset i tri godine Kur'an je objavljivan Poslaniku, a.s., a on ga je prenosio i tumačio svojim drugovima sve dok nije upotpunjena vjera i usavršena Allahova blagodat, nakon čega ga je Uzvišeni Allah uzeo Sebi. Pored ajeta koji su za nas razumljivi i pojmivi u Kur'anu se nalaze i ajeti čija značenja nismo u mogućnosti pojmiti svojim razumom, kao što su ajeti koji govore o Allahovom Biću, Njegovim imenima, svojstvima i djelima, o Sudnjem danu, događajima i stanju na tom danu, o Džennetu i Džehennemu i o onome što je Allah, dž.š., pripremio u njima od nagrade i kazne. Sve spomenuto, objavljivano je Poslaniku, a.s., a on je to prenosio i tumačio svojim drugovima. Njegovi drugovi su ti koji su izravno od Poslanika, a.s., slušali Kur'an i shvatili njegovo značenje, zatim su povjerovali u njega i radili po njegovim propisima. Oni su to prihvatili i u to čvrsto vjerovali, tako da se ne prenosi ni od jednog od njih da je odbio ili posumnjao u nešto od toga.

Mi vjerujemo da su oni shvatali sve ono što im je prenosio Poslanik, a.s., kada je riječ o jasnim ajetima (*muhkem*), jer bi u protivnom pitali i tražili objašnjenje značenja, zbog toga što se to ticalo najvažnije stvari u njihovom životu, a to je vjerovanje (*akida*). Vidjeli smo ih kako se u početku bore protiv Poslanika, a.s., da bi poslije, nakon prihvatanja islama, žrtvovali svoje živote, djecu i imetak štiteći ga, a ne bi to radili na Allahovom putu da nisu poznavali svoje vjerovanje i shvatili njegovo značenje.

Činjenica je da su ashabi, r.a., pitali Poslanika, a.s., o nekim stvarima iz oblasti islamskog prava, ali to su bila pitanja vezana za djela a ne za vjerovanje.

Ibn 'Abbas, r.a., je rekao: "Nisam vidio narod bolji od ashaba (drugova) Allahovog Poslanika, a.s., nisu ga, za njegovog života, pitali više od trinaest pitanja, sva su u Kur'anu... Pitaju te o mjesečnom pranju, pitaju te o zabranjenim mjesecima, pitaju te o siročadima... I pitali su ga samo ono od čega bi koristi imali."(El-Dževzije, 1996: 56)

Rekao je Ibnul-Kajjim: "Drugovi Allahovog Poslanika, a.s., su se razilazili u nekim pitanjima vezanim za propise vjere, ali oni su bili prvaci i uglednici u vjeri, sa najpotpunijim imanom, i, Allahu hvala, nisu se razilazili ni u jednom pitanju vezanom za Allahova imena, svojstva ili djela..."(El-Dževzije, 1996: 39)

Ovako su ashabi, r.a., ustrojili svoj život, pa je njihovo društvo bilo zdravo od svih zastranjivanja koja bi natrunila njegovu bistrinu ili izobličila njegovu čistotu.

Pojedina zastranjivanja su skoro bila na pomolu, ali su liječena na vrijeme i sprječavana u samom začetku, tako da u ovom periodu nije došlo do njihove pojave.

Tako su u vrijeme Poslanika, a.s., neki od ashaba počeli raspravljati o određenju, na šta se Poslanik, a.s., naljutio i zabranio im da o tome raspravljaju, pa su se toga prošli.

Abdullah ibn 'Amr ibn el-'As je rekao: "Jedne prilike je Poslanik, a.s., izašao među ashabe, r.a., dok su oni raspravljali o određenju zbog čega se naljutio toliko da mu se lice zacrvenilo, kao da mu je na njemu ispučen nar, pa je rekao: "*Je li vam to naređeno da radite ili nešto drugo, pa ste počeli u Allahovoj knjizi tražiti proturječnosti?! Pogledajte šta vam je naređeno pa to slijedite, a šta vam je zabranjeno, to ostavite.*" (El-Lalikai, 1995: 129)

Ovaj hadis dokazuje da su se neki od ashaba ipak upuštali u raspravu o određenju (*kaderu*) u vrijeme Poslanika, međutim, to je bilo slučajno i nije se ponavljalo poslije. Svi oni su izbjegavali upuštanje u ovakve i slične rasprave, tako da se ni od jednog od njih ne prenosi da je ponovno otvorao vrata takvim raspravama, a ono što se prenosi od njih jeste da su zauzeli kritički stav spram kaderija kada su se pojavili poslije, te su ih se čak i odricali.²

Slično se desilo i u vrijeme Omera, r.a., ali to su bili pojedinačni slučajevi koji su brzo pali u zaborav i nisu se više javljali. Jedan od tih primjera je slučaj čovjeka po imenu Sabig koji je raspravljao o manje jasnim kur'anskim ajetima zbog čega ga je

² Autor djela *Šerhu usli 'tikadi ehli-sunneti vel-džema'ati* o ovome opširno govori u dijelu knjige "Zabrana govora i rasprave o kaderu" str. 693/4.

Omer, r.a., batinao sve dok se nije pokajao. Sabig je namjeravao da unese smutnju među vjernike. Tu predaju El-Lalikai bilježi od Sulejmana ibn Jesara a u njoj se navodi da je neki čovjek po imenu Sabig ibn 'Asel došao u Medinu, a sa sobom je nosio neke knjige pa je pitao o manje jasnim ajetima. Kada je to čuo Omer, r.a., pripremio je pruteve od palmine grane i pozvao ga je sebi. Kada je ušao kod njega i sjeo, Omer, r.a., ga upita: "Ko si ti? " "Ja sam Allahov rob Sabig", odgovori on. "A ja sam Allahov rob Omer", reče Omer. Zatim ga je Omer počeo udarati onim prutevima sve dok mu nije raskrvorio glavu, a krv mu je oblila lice, pa je zavikao: "Dovoljno je, o vladaru pravovjernih. Tako mi Allaha, otišle su mi sve sumnje koje su mi bile u glavi." ((El-Lalikai, 1995: 702)

Iz ovog kratkog izlaganja uviđamo čistoću tog perioda od novotarija i zastranjivanja u vjerovanju (*akidi*).

3. DRUGO RAZDOBLJE (37-100. H.god.)

Ovaj period počinje od sredine hilafeta Alije, r.a. U ovom periodu u kojem pomaljaju glavu novotarije koje su nastale usljed političkih razilaženja kojima su bili izloženi ashabi, r.a., a koja su opet bila rezultat njihovog rasuđivanja novonastalih problema, rađaju se dvije nove sljedbe: *haridžije* i *ši'ije*. To su bile dvije suprotne skupine/sljedbe. Prva je Aliju, r.a., smatrala nevjernikom i odricala ga se, a dok ga je druga podržavala i pomagala.

Poslije njih su se pojavile kaderije i *murdžije* iz kojih su izrodile sve kasnije sljedbe i raskoli.

HARIDŽIJE³

Haridžije su se pojavile u vrijeme hilafeta Alije, r.a., 37. H.god. Povod rascjepa muslimana, odnosno pojave sljedbe-*haridžija* bio je prijedlog Muavije Aliji, r.a., za vrijeme Bitke kod Siffina, koji se odnosio na rješenje razmirica nastalih nakon Osmanovog ubojstva, a koje su i bile povod ratu. Prema tom prijedlogu, rješenje bi trebalo prepustiti arbitraži dvojice odabranih presuditelja koji će presuditi "na osnovu *Kur'ana*." Dok je većina Alijinih, r.a., vojnika spremno prihvatila taj prijedlog, bilo zato što im je dosadilo ratovanje ili zato što su se *qurra* ' "učači Kur'ana" nadali da će ta presuda opravdati njihov bjesomučni napad na

³ Haridžije (*El-Havaridž*): Ime koje označava skupinu koja se pobunila protiv Alije, r.a. (Eš-Šehrestani, 2001; El-Eš'ari, 1969)

Osmana, r.a., koji je i završio njegovim ubojstvom, drugi ratnici, iz plemena Temim, žestoko su se usprotivili tome da se iznad Božjeg suda postavi ljudski sud. Glasno negodujući da "presuda pripada isključivo Bogu" ("*la hukme illa lillahi*"), napustiše vojsku i povukoše se u selo Harura, nedaleko od Kufe. Naime, *haridžije* se pojavile nakon što su odbili da prihvate arbitražu, iako su oni primorali Aliju, r.a., na to kada je Muavijina, r.a., vojska podigla Mushafe. Međutim, kada ih je Alija, r.a., napomenuo da su ga oni primorali na to, odgovoriše mu da je to od njih bilo nevjerstvo i da su se oni zbog toga Allahu pokajali, pa su tražili i od njega da se pokaje kako bi mu dali prisegu. (Et-Taberi, 1971) Tako su zbog lošeg shvatanja ovog pitanja optužili Aliju, r.a., da je postavio ljude kao sudije u Allahovoj vjeri.

Jedan od *haridžija* je rekao Aliji, r.a.: "Tako mi Allaha, o Alija, ukoliko ne prepustiš arbitražu ljudi Allahovoj Knjizi, borit ćemo se protiv tebe tražeći time Allahovo lice i njegovo zadovoljstvo." (Et-Taberi, 1971: 5/72)

Uzrok njihove sumnje je njihovo neispravno shvatanje riječi Uzvišenog: "*A oni koji ne sude prema onome što je Allah objavio, oni su pravi nevjernici.*" (Kur'an, *El-Maide*: 44), i riječi: "*...Onda se borite protiv one (skupine) koja je učinila nasilje sve dok se Allahovim propisima ne prikloni.*" (Kur'an, *El-Hudžurat*: 9)

Oni Kažu da je Allah, dž.š., naredio borbu protiv skupine koja je učinila nasilje, a Alija je odustao od te borbe kada je pristao na arbitražu i tako je po njima zanemario Allahov propis pa je zbog toga postao nevjernik, shodno riječima Uzvišenog (kako to oni tumače): "*A oni koji ne sude prema onome što je Allah objavio, oni su pravi nevjernici.*" (El-Eš'ari, 1969)

Alija, r.a., je pokušavao da im objasni ono u šta su sumnjali, govoreći im da je on, ustvari, sudio po Allahovoj Knjizi, jer je naredio dvojici sudija u sporu da daju prednost onome na čemu potencira Kur'an, a da zapostavljaju ono što je zapostavio Kur'an.

On ih je, također, podsjećao da je Kur'an zbirka napisa smještenih između dvije korice i da on sam po sebi ne govori, nego ljudi govore njime. (Et-Taberi, 1971) Međutim, oni nisu prihvatili njegova objašnjenja nego su ustrajali u svojoj zabludi sve dok njihov problem nije riješen borbom. Navedenoj situaciji doprinijelo je i opće stanje znatnog broja muslimana koji su bili zaokupljeni svojim prohtjevima do te mjere da su se više zalagali i borili za njih nego za same principe vjere. O ovome nam sasvim jasno govori i sam Ibn Haldun koji prenosi jedan razgovor između Alije, r.a., i

jednog čovjeka koji ga je pitao: "Šta je to s muslimanima pa su se razišli u tvome slučaju, a nisu se razišli u slučaju Ebu Bekra i Omera, r.a.?" Alija mu je odgovorio: "Zato što su oni vladali ovakvima kao što sam ja, a ja danas upravljam takvima kao što si ti." (Ibn Haldun, 1967: 3/1169)

Kada su pravednog halifu Omer ibn Abdul Aziza pitali da objasni razloge sukoba među ashabima, on je odgovorio: "To je krv kojom je Allah dž. š., očistio naše ruke, ne želimo tom krvlju uprljati naše jezike!" Allah dž. š., u svojoj Knjizi kaže: "*Taj narod je bio i nestao; njega čeka ono što je on zaslužio, i vas će čekati ono što ćete zaslužiti, i vi nećete biti pitani za ono što su oni radili.*" (Kur'an, *El-Bekare*: 134)" (El-Kardavi, 2000)

Od tada Haridžije smatraju svakog počinioca velikog grijeha nevjernikom čiji je život i imetak dozvoljen. (El-Eš'ari, 1969)

ŠI'JE⁴

Eš-ši'a (ši'ije) su nazvane tim imenom zbog toga što su oni (*ši'a*) pristalice Alije, r.a., i što smatraju da je trebalo da on bude halifa (*imam*) muslimana nakon smrti Poslanika, s.a.v.s. Nadalje, oni smatraju da *imamet* ne može preći na nekog ko nije od njegovih potomaka, izuzev nepravedno ili prividnim pristajanjem (*tukja*) od strane nekog od imama. Imamet, kod njih spada u glavne temelje vjere. Oni smatraju da su svi poslanici i imami bezgriješni i sačuvani od velikih i malih grijeha. Njih nazivaju i *rafidijama*, a ponekad se tim imenom nazivaju *ši'ije* koji su, nasuprot zejdijskima, zato što su odbili da pomognu Zejd ibn Aliju u njegovoj borbi protiv Hišama ibn Abdul Melika. (Eš-Šehrestani, 2001; El-Eš'ari, 1969)

Idejni utemeljivač ši'ija je Abdullah ibn Sebe' koji je porijekom Jevrej. Islam je prihvatio samo prividno. Tvrдио je da je to učinio samo iz ljubavi prema ehlul-bejtu (Poslanikova, a.s., porodica). Govorio je narodu: "Zar Muhammed, a.s., nije vrjedniji kod Allaha, dž.š., od Isa, a.s.? Ako je to tako, onda je preče da se on vrati nego Isa, a.s., a on se vratio u ličnosti Alije, r.a." (El-Buti, 1998: 540) Pretjerujući u veličanju Alije, r.a., govorio je da je Poslanik, a.s., njega oporučio za halifu, tako da ga je poslije podigao na nivo božanstva.

⁴ U arapskom ova riječ označava pomoćnike i pomagače.

Kaže El-Bagdadi: "Es-Sebeijje su sljedbenici Abdullaha ibn Sebe' koji je pretjerao u veličanju Alije, r.a., govoreći za njega da je poslanik, da bi na kraju rekao da je on bog." I kaže: "Ibn Sebe' je porijeklom od Jevreja iz Hire (Irak). Javno je ispovijedao islam, a htio je da kod stanovnika Kufe zadobije ugled i vlast. Govorio im je da je on u Tevratu našao da svaki poslanik ima onoga kome ostavlja oporuku (ar. *el-vesijj*), i da je Alija, r.a., onaj kome je Poslanik, a.s., ostavio oporuku." (El-Bagdadi, bez godine izdanja: 235)

Eš-Šehrestani spominje da je Ibn Sebe' prvi koji je spomenuo oporuku o Alijinom imamet. A o Sebeijjama je rekao da su oni prvi koji su govorili o javnom i skrivenom imamu, te o povratku imama. (Eš-Šehrestani, 2001)

Nakon toga su se *ši'ije* podijelile kada je u pitanju Alijin hilafet i njegov imamet, kao i oporuke (Eš-Šehrestani, 2001) na desetine sljedbi.

KADERIJE

Govor o *kaderu* (određenju) i vezi između djela ljudi i Allahove volje je od stvari o kojima se govorilo i prije islama, kao što nas o tome obavještava Allah, dž.š., u Kur'anu. Tako se spominje da su kurejšijski mušrici svoj širk pripisivali Allahovoj volji, pa im je Allah, dž.š., rekao da su tako nešto govorili i oni prije njih. Kaže Uzvišeni: "*Oni koji Njemu druge smatraju ravnim govore: "Da je Allah htio, ne bismo se ni mi ni preci naši, pored Allaha, nikome klanjali i ne bismo, bez njegove volje, ništa zabranjenim smatrali". Tako su isto i oni prije njih postupili. A zar su poslanici bili dužni što drugo već da jasno obznane?"* (Kur'an, *En-Nahl*: 35)

Kaže Ebu Hurejre, r.a.: "Kurejšijski mušrici su se raspravljali s Poslanikom, a.s., o *kaderu* (El-Lalikai, 1995), pa je Allah objavio: "*Griješnici će sigurno stradati i u ognju biti.*" (Kur'an, *El-Kamer*: 47)

Također, se u doba Poslanika, a.s., desila rasprava između nekih ashaba o pitanju *kadera* (određenje), pa ih je čuo Poslanik, a.s., na šta se naljutio i zabranio im da o tome raspravljaju, nakon čega su prestali. Poslije se govor o *kaderu* pojavio u drugoj polovici prvoga stoljeća, a prvi koji je počeo da govori o tome je M'abed el-Džuheni. M'abed se u tome poveo za jednim kršćaninom

koji je prihvatio islam, ali se opet vratio kršćanstvu, tako da je M'abed bio prvi koji je govor o *kaderu* proširio među ljudima.

Muslim bilježi da je Jahja ibn J'amer rekao: "Prvi koji je govorio u Basri o *kaderu* je M'abed el-Džuheni... " (En-Nevevi, 1994: 8)

Kaže El-Evza'i: "Prvi koji je govorio o *kaderu* je čovjek iz Iraka po imenu Susin⁵, on je bio kršćanin koji je prihvatio islam, ali se opet vratio kršćanstvu. Njegova mišljenja je prihvatio M'abed el-Džuheni, a od njega je uzeo Gejlan." (El-Lalikai, 1995: 827)

Kaže Ibn 'Avn: "Vidio sam ljude koji su govorili o Aliji i Osmanu, sve dok se nije pojavio čovjek koga su zvali Sunsevejhi el-Bakkal." I kaže: "On je bio prvi koji je govorio o *kaderu*." (El-Lalikai, 1995: 826)

Prvo s čim su počeli *Kaderije* jeste njihova tvrdnja da Allah, dž.š., nije znao za dešavanje stvari prije nego što se one dese i da ih nije unaprijed odredio. Njihova novotarija, u prethodnom značenju, podrazumjeva:

- Nijekanje da je Allah oduvijek znao o stvarima koje se dešavaju sada.
- Da je rob taj koji neovisno ni od koga čini svoja djela.

Za skupinu *kaderija* koji su iznosili i zastupali ovakva mišljenja, Ibn Hadžer kaže da je iščezla i da je ona prošlost. Prenosi se od Kurtubija da je rekao: "Ovaj mezheb je nestao i ne poznajemo nikoga, od onih koji su došli poslije, da slijedi to mišljenje." I kaže: "*Kaderije* danas, zastupaju mišljenje da Allah zna za djela robova prije nego ih urade, ali se razlikuju od selefa (dobrih prethodnika) u tome što smatraju da su djela robova određena, ali ih oni rade potpuno neovisno..." (El-Askalani, 1996: 1/119; En-Nevevi, 1994: 1/154)

Poslije su *mu'tezilije* iznjedrile i iznosile novija promišljanja o *kaderu*, te su se i oni podijelili u razne sljedbe i grupacije o ovom pitanju.

MURDŽIJE

Murdžije su oni koji odvajaju djela od imana, tj. smatraju da je suština imana u spoznaji Allaha, ljubavi prema Njemu i očitovanju Njegovog jedinstva, te da iman nije uvjetovan djelima. I

⁵ U vezi s njegovim imenom postoje različita mišljenja. Neki kažu da se zvao Susin, drugi kažu da se zvao Sunsevejhi, a Ibn S'ad kaže da se zvao Sunhevejhi. (Ibn S'ad, 1960) U vezi s ovim pitanjem navode se i druga mišljenja.

oni su se podijelili u razne sljedbe, od kojih većina smatra da se iman ne može dijeliti. Neki od njih smatraju da niko od muslimana (vjernika) neće ući u Džehennem, bez obzira kolike grijehe počinili. (El-Eš'ari, 1969; El-Bagdadi, bez godine izdanja; Eš-Šehrestani, 2001)

Kaže El-Bagdadi: "Nazvani su murdžije zbog izdvajanja djela iz imana." (El-Bagdadi, bez godine izdanja: 202)

Prvi koji je govorio o *irdža'u*⁶ bio je El-Hasen ibn Muhamed ibn el-Hanefije⁷, koji je umro 99. godine po hidžri, a to spominje svako ko je pisao o njegovom životopisu.

Kaže Ibn S'ad o njemu: "On je prvi koji je govorio o *irdža'u*", i kaže, također, da su jedne prilike kod njega došli Zazan i Mejsera i kritikovali su ga zbog knjižice (pisma) koju je napisao o *irdža'u*, pa je rekao Zazanu: "O Ebu Omere, volio bih da sam umro, a da to nisam napisao." (Ibn Sad, 1960: 5/328)

U ovoj knjižici (pismu) je pisao o ostavljanju presude Allahu, dž.š., o onima koji su učestvovali u sukobima koji su se desili nakon hilafeta Ebu Bekra i Omera, r.a.

To nam potvrđuje i Ibn Hadžer koji je, kada je pročitao ovu knjižicu (pismo), rekao: "*El-Irdža'* o kome govori El-Hasen ibn Muhamed nije *El-Irdža'* koji je vezan za iman, a kojeg ne podržava ehliš-sunnet. Čitao sam tu knjižicu (pismo) koju je napisao Muhamed ibnu el-Hasen, a koju prenosi Ibn ebi Omer u svojoj knjizi o imanu, gdje kaže: "Prenosi Ibrahim ibn 'Ujejne od Abdul-Vahida ibn Ejmena da mu je El-Hasen ibn Muhamed naredio da čita tu knjižicu (pismo) ljudima, a u kojoj stoji: "Mi vam preporučujemo bogobožnost, nakon čega je spomenuo mnoge stvari u kojima preporučuje da se pridržavaju Allahove knjige i da slijede ono što je u njoj, zatim je na kraju rekao: "Smatramo našim prvacima Ebu Bekra i Omera, r.a., i borimo se za njih jer se zbog njih nije sukobio ummet, te spram njih apsolutno nemamo nikakve sumnje, a sud o onima koji su došli poslije njih ostavljamo Allahu, dž.š...." (El-Askalani, 1326. H.-god.: 2/230-231)

⁶To je tvrdnja da su djela odvojena od imana tako da grijehenje ne umanjuje naše vjerovanje. To je prazna nada u Božiju milost bez praktikovanja djela propisanih islamom.

⁷To je El-Hasen ibn Muhamed ibn 'Alij ibn ebi Talib. Postao je poznat po njegovoj majci iz plemena Benu Hanife. Najbolje je poznao razilaženje i sukob koji se desio među muslimnima i bio je od najpouzdanijih ljudi svoga vremena. (El-Askalani, 1326. H.-god.)

U nekim islamskim djelima navodi se da su murdžije bile poznate krajem prvog stoljeća po hidžri. U komentaru Buharijinog *Sahiha* stoji da je Zejd ibn el-Haris el-Jami pitao Ebu Vaila o murdžijama. (El-Askalani, 1996: 48)

A u predaji koju bilježi Ebu Davud et-Tajalisi se preciznije pojašnjava prethodna predaja od Buharije, a u kojoj se kaže: "Kada su se pojavile *murdžije* otišao sam Ebu Vailu pa sam njemu to spomenuo..." (Et-Tajalisi, bez godine izdanja: 2/75)

Ibn Hadžer na ovo dodaje: "Iz ovoga se primjećuje da je njegovo pitanje bilo u vezi s njihovim ubjeđenjima, i to se desilo u vrijeme njihove pojave, a Ebu Vail je umro 99. godine po hidžri, ili po nekim predajama 72. godine po hidžri." (El-Askalani, 1996: 1/112)

U djelima koja govore o sljedbama stoji da je Gejlan ed-Dimiški, koji je naslijedio govor o kaderu od M'abeda, bio *murdžija* kao što je to već spomenuto u govoru o *kaderijama*.

Eš-Šehrestani spominje da je Gejlan prvi koji je govorio o *kaderu* i *irdžau*. (Eš-Šehrestani, 2001) Gejlan je ubijen oko 105. godine po hidžri, što znači da je živio krajem prvog stoljeća i on je prvi od koga se prenosi govor o *irdžau* u imanu.

Nakon njega se pojavljuje El-Džehm ibn Safvan, koji je ubijen 128. godine po hidžri. On je govorio da je iman spoznaja, što je vjerovatno preuzeo od Gejlana, jer su oba živjeli početkom drugog stoljeća, a Allah najbolje zna.

4. TREĆE RAZDOBLJE (100-150. H.god.)

U početku drugog stoljeća pojavile su se četiri osobe od novotara, koji poslije zasebno postadoše predvodnici jedne od zabluda, a oni su:

1. Vasil ibn 'Ataa'⁸ (umro 131.H.god), osnivač M'utezilija.
2. El-Dž'ad ibn Dirhem⁹ (umro 124.H.god).

⁸ Vasil ibn 'Ataa' el-Basri, rođen u Medini 80. godine po hidžri. Bio je učenik El-Hasena el-Basrija. Kada je zagovarao novotariju «*El-Menziletu bejnel-menziletej*» (nivo između dva nivoa), odstranjen je sa predavanja, nakon čega je on samostalno počeo držati predavanja, gdje mu se pridružiše poštovaoci njegovog mišljenja. Umro je 131. h. godine. (El-Bagdadi, bez godine izdanja; Eš-Šehrestani, 2001)

⁹ El-Dž'ad ibn Dirhem mevla ibn Gafle porijeklom je iz Horosana. Živio je u Damasku, ali je, nakon što je počeo da širi mišljenje o stvorenosti Kur'ana, morao da se iseli u Kufu. Tamo je susreo El-Džehma ibn Safvana koji je prihvatio njegovo mišljenje. U Kufi je zarobljen po naredbi namjesnika Halida

3. El-Džehm ibn Safvan¹⁰ (umro 128.H.god.).

4. Mukatil ibn Sulejman¹¹ (umro 150.H.god.).

Vasil je bio začetnik dvije novotarije:

Prva je njegovo mišljenje da je da je počinitelj velikog grijeha na "nivou između dva nivoa", tj. niti je *mu'min* (vjernik) niti je *kafir* (nevjernik).

Kaže Eš-Šehrestani: "Jedne prilike je Vahid ušao kod El-Hasana el-Basrija pa mu je rekao: "O imamu, pojavila se u naše vrijeme grupa ljudi koji smatraju nevjernicima počiniocima velikih grijeha, jer kažu da je veliki grijeh *kufir* (nevjerstvo) i izvodi čovjeka iz vjere. To su *ve'idijje haridžije*. Drugi opet kažu da veliki grijesi ne štete ukoliko postoji iman, tako da ne smatraju djela sastavnim dijelom imana govoreći da sa imanom grijesi ne mogu štetiti niti sa kufrom može pokornost koristiti. Oni su *murdžije* ovog *ummata*. Pa nam objasni vjerski stav o ovome".

Nakon toga se El-Hasan zamislio i prije nego što je odgovorio rekao je Vasil ibn 'Ataa: "Ja ne kažem da je počinitelj velikog grijeha vjernik niti nevjernik, nego je on na nivou između dva nivoa, niti je vjernik niti je nevjernik." (Eš-Šehrestani, 2001)

Ovaj događaj nam pokazuje razlog zbog kojeg je Vasil izrekao ovu rečenicu.

Njegova druga novotarija jeste njegovo mišljenje da su pristalice jedne od dvije grupe ashaba, koje su se sukobile, grijешnici, bez određivanja koja je to grupa, i to je bio njegov razlog zašto ne prihvata svjedočenje nikog od njih. (El-Bagdadi, bez godine izdanja)

On je bio prvi koji je govorio da je Kur'an stvoren, poricao je da je Kur'an stvarni Allahov govor kao i da je Allah uzeo Ibrahima za prijatelja (*halila*).

ibn Abdullaha el-Kuserija i pogubljen na dan Kurban-bajrama 124. godine po hidžri. (El-Džezeri, bez godine izdanja; Ibn Kesir, 1994)

¹⁰ El-Džehm ibn Safvan abu Mahrez es-Semarkandi, pojavio se u Termuzu, zatim se preselio u Belh. Tu je ostao klanjajući u mesdžidu Mukatila ibn Selmana, gdje su vodili rasprave, nakon čega je otišao u Tirmiz. Tu je učestvovao u pobuni protiv namjesnika sa El-Harisom ibn Surejdžom. Ubio ga je Selim ibn Ahrez u Isfahanu, ili u Mervu 128. godine po hidžri.

¹¹ Mukatil ibn Sulejman ibn Bišr el-Belhi. Istakao se u tefsirskoj znanosti, tako da su učenjaci u vezi s njim podijeljeni na one koji ga smatraju pouzdanim i na one koji ga ne smatraju takvim. Umro je 150. godine po hidžri. (El-Bagdadi, bez godine izdanja)

On je prvi koji je poricao Allahova svojstva. Njegov učitelj Vehb ibn Munebbih je kod njega primijetio početke zastranjivanja jer je postavljao mnogo pitanja o Allahovim svojstvima, pa mu je rekao: "Teško se tebi, ne pitaj toliko o tim stvarima, ako tako nastaviš mislim da ćeš u propast otići, jer da nas Uzvišeni Allah nije u Kur'anu obavijestio da ima ruku ili oko pa ni mi Mu to ne bi pripisivali..." Zatim je spomenuo još neka Allahova svojstva kao što su znanje, govor i slično. (Ibn Kesir, 1994)

Također, Ibn Tejmije kaže da je El-Dž'ad ibn Dirhem prvi od koga se prenosi da je govorio da Allah nije na prijestolju (*aršu*) u pravom značenju riječi, i da riječ *isteva* (uzdigao se) znači *istevla* (zavladao) i slično tome. On je to preuzeo od čovjeka po imenu El-Džehm ibn Safvan i to prenosio dalje, tako da se govor *džehmija* pripisuje njemu.

Kaže Es-Sujuti u djelu *Kitabul-evail*: "Prvi koji je počeo govoriti ružne riječi u vjerovanju, tj. islamu, bio je El-Dž'ad ibn Dirhem. On je bio odgajatelj Mervana el-Himara, zadnjeg vladara umejevića. Od njega se prenosi da je rekao da Allah, dž.š., ne govori." (Es-Sefarini, 1982: 23)

El-Džehm je preuzeo mišljenja El-Dž'ada ibn Dirhema kao što su nijekanje Allahovih svojstava i govor o stvaranju Kur'ana, da bi on još dodao neke novotarije kao što su:

- Mišljenje da čovjek nema nikakve slobode izbora u djelima nego je primoran na to.
- Mišljenje da je iman samo spoznaja Uzvišenog Allaha, a da je kufr (nevjerstvo) neznanje o Njemu.
- Mišljenje da će Džennet i Džehennem nestati nakon što oni koji su ih zaslužili uđu u njih, jer je neshvatljivo, po njegovom mišljenju, da je nešto bez kraja.
- Mišljenje da Allahovo znanje nije oduvijek, jer nije moguće znati o nekoj stvari prije njenog stvaranja. (El-Eš'ari, 1969; Eš-Šehrestani, 2001)

Kaže Ez-Zehebi: "U Horosanu se pojavio El-Džehm ibn Safvan koji je nijekao Allahova svojstva i govorio da je Kur'an stvoren. Nasuprot njemu se pojavio Mukatil ibn Sulejman koji je pretjerivao u potvrdi Allahovih svojstava toliko da ih je uspoređivao sa osobinama stvorenja." (Ez-Zehebi, bez godine izdanja: 159-160)

Prenosi se od Ebu Hanife da je rekao o njemu: "Sa Istoka su nam došla dva loša mišljenja: Džehmovo, kojim niječe Allahova

svojstva, i Mukatilovo kojim uspoređuje svojstva Allaha sa svojstvima stvorenja."(El-Bagdadi, bez godine izdanja: 13/164)

5. ČETVRTO RAZDOBLJE (150-234. H.god.)

U ovom periodu nije došlo do pojave novih sljedbi, nego su se mišljenja navedenih sljedbi međusobno ispreplitala, tako da su se sljedbe svele na četiri poznate a to su:

1. haridžije
2. šije
3. mu'tezilije
4. murdžije

Za *šijama* su se povelili oni koji su uspoređivali Allaha sa stvorenjima (*el-mudžessime*), a za *mu'tezilijama* su se povele *kaderije* i dio *džehmija*, a za *džebrijama murdžije* kao i sljedbenici drugih sljedbi i frakcija.

U ovom periodu posebno su se isticali *mu'tezilije*. Njihovi prvaci su naročito posvetili pažnju istraživanju i preciziranju stavova, kao i iščitavanju filozofskih knjiga koje su prevedene u doba El-Me'muna (198-218. H.god.)

Kaže Eš-Šehrestani: "Nakon toga su šejhovi *mu'tezilija* iščitavali knjige iz filozofije koje su se proširile u doba El-Me'muna, tako da se njihov *menhedž* pomiješao sa *menhedžom* racionalista." (Eš-Šehrestani, 2001: 1/28)

Nakon toga su došli sa nekim čudnim i rijetkim mišljenjima koja su bila uzrok da jedni druge proglašavaju kafirima ili da ih drugi proglašavaju takvima, kao što spominje El-Bagdadi. (El-Bagdadi, bez godine izdanja: 122, 132)

Možda je razlog okretanja *mu'tezilija* recionalizmu zbog mnoštva vjera i mezheba u muslimanskim zemljama kao što su jevrejstvo, kršćanstvo, vatropoklonstvo, zoroastrizam, sumenizam i drugi koji ne vjeruju u Kur'an i sunnet pa je stoga potrebno s njima voditi rasprave koje će biti temeljene na racionalnim dokazima kako bi odgovorili na njihove sumnje i pobili njihova vjerovanja.

Međutim, *mu'tezilije* se nisu zadovoljavale samo tim nego su od filozofije uzeli ono čija je šteta veća od koristi, tako da su se od njih pojavila rijetka i zastranjujuća mišljenja.

Navođenjem mišljenja pojedinih njihovih velikih ličnosti uviđamo tu zastranjujuću prirodu njihovog ubjeđenja.

Tako Ebul-Huzejl, jedan od njihovih prvih vođa veli: "Allahove odredbe su prolazne, tako da nakon toga neće biti u stanju da uradi bilo šta." (El-Bagdadi, bez godine izdanja: 122.)

Ima li išta ružnije od ovog pogrešnog govora kojeg spominje prvak *mu'tezilija*.

Zatim je rekao da je Allah zna Svojim znanjem, a Njegovo znanje je Njegovo biće, On je moćan Svojom snagom, a Njegova moć je Njegovo biće, i slično tako je opisivao druga Allahova svojstva.

Kaže Eš-Šehrestani objašnjavajući ovaj govor: "Pored ovakvih izjava smatrao je, također, da je dužnost, prije spominjanja svojstva sluha, da čovjek spozna Allaha sa dokazom bez razmišljanja, i ako to ne upotpuni njegovu spoznaju o Allahu, zaslužuje vječnu kaznu..." (Eš-Šehrestani, 2001: 1/53) Ovo su neka od njegovih mišljenja, mada ima i drugih koja ne zaostaju za prethodnim po svojoj pokvarenosti, a koja su zabilježena u knjigama o sljedbama i vjerama.

Od njihovih prvaka je i En-Nazzam, koji je živio u vrijeme El-'Allafa, ustvari bio je njegov učenik ali ga je pretekao u oštroumnosti i mnogom čitanju. Eš-Šehrestani kaže da je on mnogo iščitavao filozofska djela pa je pomiješao njihov govor sa mišljenjima *mu'tezilija*, što je bio razlog da se odvoji od svojih istomišljenika u nekim pitanjima, od kojih je spomenuo:

1. Mišljenje da Allah, dž.š., nije u stanju da odredi zlo ili ono što je grijeh, jer to nije u Njegovoj moći, (Eš-Šehrestani, 2001) kao i slične izjave u kojima Allahu pripisuje nemoć, a što nije svojstveno jednom muslimanu.

2. Nijekao je Kur'anske mu'džize, kao i mu'džize koje se prenose od Poslanika, a.s., kao što su raspolovljenje mjeseca, zikr kamenčića u Poslanikovoju, a.s., ruci (El-Bagdadi, bez godine izdanja; Eš-Šehrestani, 2001)) i slično tome od onoga što se prenosi u hadisima.

3. Vjerovatno je on bio prvi koji je počeo govor o suštini i slučajnosti što je postalo jedan od temeljnih pravila kod *mu'tezilija* prilikom govora o Allahu, dž.š., i Njegovim svojstvima.

4. On je na sve ovo dodao omalovažavanje ashaba, r.a.

El-Bagdadi kaže: "Zatim je En-Nazzam, pored svih svojih zabluda koje se vežu za njega, omalovažavao najuglednije *ashabe* i *tabi'ine* zbog njihovih fetvi. Spominje El-Džahiz u djelima *Kitabu-l-me'arif* i *El-Futja*, da je on pripisivao greške prenosiocima hadisa od Ebu Hurejre. Smatrao je Ebu Hurejrea, r.a., da je jedan od

najvećih lažova, a, također, je omalovažavao i Omera, Osmana, Ibn Mes'uda i neke druge ashabe. Zatim je spomenuo Aliju, r.a., da je upitan o nekom propisu vezanom za ubijenu kravu, pa je Alija, r.a., rekao da će odgovoriti na osnovu svog mišljenja, da bi En-Nazzam na to, iz svog neznanja, dodao: "Ko je on pa da o tome sudi na osnovu svoga mišljenja." (El-Bagdadi, bez godine izdanja; Eš-Šehrestani, 2001)

Ovakav je govor En-Nazzama o najboljim članovima ovog ummeta nakon Poslanika, a.s..

Od onih koji su živjeli u vremenu u kojem su živjeli El-Allaf i En-Nazzam jeste Ahmed ibn Habit el-Hadesi. Kaže Eš-Šehrestani da su njih dvojica bili prijatelji En-Nazzama i da su iščitavali filozofska djela, te da su poslije, pored mišljenja i stavova En-Nazzama, uveli u vjeri još tri novotarije:

Prva: pripisivanje nekih božanskih svojstava Isau sinu Merjeminom.

Druga: Govor o reinkarnaciji.

Treća: Za predaje koji se prenose od Poslanika, a.s., o viđenju Allaha, dž.š., na Sudnjem danu, kao što je hadis: "Zaista ćete vidjeti svoga Gospodara na Sudnjem danu kao što vidite pun mjesec, i pri tome nećete osjećati nikakvu poteškoću", oni kažu da je to viđenje umom...(El-Bagdadi, bez godine izdanja; Eš-Šehrestani, 2001)

U ovom se periodu posebno pokazala aktivnost *mu'tezilija*, kao i njihovih mnogih ogranaka. To se odrazilo na polju istraživanja i u diskusijama koje su prvenstveno bile racionalističke, a, također, i protkane idejama grčke filozofije.

Također, su uspjeli na početku drugog stoljeća da nagovore abasijskog halifu El-Me'muna da podrži njihova mišljenja, gdje je na prvom mjestu bio govor o stvaranju Kur'ana. El-Me'mun im se odazvao i prihvatio njihova mišljenja tako da je 218. godine po hidžri javno prihvatio tu akidu i tjerao narod silom u to vjerovanje, tako da su neki zbog odbijanja ili ubijeni ili uhapšeni. Me'mun je umro te godine ali su njegove ideje i vjerovanje naslijedili El-Mu'tesim i El-Vasik, koji su nastavili istu metodu nametanja takvog vjerovanja u čemu su ih *mu'tezilije* pomagale jer je to jačalo njihovu poziciju. Ta se nevolja produžila do vremena El-Mutevekkila koji je preuzeo hilafet 232. H.godine, kada se prestalo s tim. (Et-Taberi, 1408. h. god.; Ibn Kesir, 1978)

Razlog zbog kojeg su ovdje *mu'tezilije* posebno opisane, a ne u početnom periodu jeste to što je njihov sukob sa *ehlis-sunnetom* u

ovom periodu kulminirao, jer su sljedbenici sunneta u ovom vremenu doživjeli mnoge neugodnosti i iskušenja od strane *mu'tezilija*, kao što je slučaj imama Ahmeda ibn Hanbela i drugih učenjaka *ehlis-sunneta*. Svemu tome je bio uzrok iskrivljenje *menhedža* (pravca) na kojem su bili *mu'tezilije* u shvatanju vjere, jer su razum stavili ispred Kur'ana i sunneta. Tako su prihvatili ono što im se dopadalo a odbacivali ono što nije. Međutim, dobri prethodnici (*es-selef*) su uočili opasnost od tog pogrešnog *menhedža* koji za cilj ima ukidanje Šerijata, pa su mu se žestoko suprotstavili upozoravajući narod od njihovog zla i pokvarenosti.

6. ZAKLJUČAK

Za života Poslanika, a.s., nije došlo do raskola među muslimanima, jer je on bio svjetiljka koja je rasvjetljavala sve sumnje i dileme koje su se javljale. Takva situacija je bila sve do događaja koji su se desili u vrijeme vladavine trećeg halife, koja je okončana njegovim ubistvom. Taj nemili događaj poljuljao je snažan stub halifatskog autoriteta, a islam i muslimani dovedeni su u tešku situaciju i iskušenje u kojem je moglo doći do skretanja s već trasiranog puta. U tim sudbonosnim trenucima, Kur'an je bio i ostao garancija i čuvar tog pravca. Poslije navedenog nemilog događaja desili su se novi događaji koji su se smjenjivali jedan za drugim, a koji su pak na koncu iznjedrili među muslimanima razne sljedbe i raskole koji su bili uvjetovani različitim faktorima. Ti faktori uglavnom se mogu svesti na vanjske i unutrašnje koji su nekada bili čisto vjerski, nekada političko-ekonomski, a nekada filozofski. Kada je riječ o čisto vjerskim faktorima, bitno je istaknuti da nikada nije došlo do nesuglasja i raskola o pitanju suštine vjerovanja kao što je vjerovanje u Božiju Jednoću, poslanike, meleke, Sudnji dan i dr.

Novonastali događaji iznjedrili su različite stavove o pitanju hilafeta. U tom nastojanju su se služili falsifikovanim predajama i neautentičnim tumačenjima. Svako je svakog kritikovao i napadao. Međutim, nijedno od tih stremljenja nije moglo zaustaviti širenje islamskoga poziva, natruniti bistrinu i izobličiti čistotu islamskoga vjerovanja, niti zatamniti sjaj plemenitoga i časnoga Kur'ana.

LITERATURA

- El-Askalani, A. (1326. H god.) *Tehzibut-tehzip*. Bejrut: Dairetu el-me'arif el-'usmanijje.
- El-Askalani, A. (1996) *Fethul-bari*. El-Kahire: Dar Ebi Hajjan.
- El-Bagdadi, 'A. (bez godine izdanja) *El-ferqu bejnel-firaq*. Bejrut: Darul-kutubi el-'ilmijje.
- El-Buti, R. (1998) *Fikhus-sireti en-nebevijjeti*. Damask: Darul-fikr.
- El-Dževzijj, Š. (1996) *E'alamul-mûki'ine*. Bejrut-Libanon: Darul-kutubi el-'ilmijje.
- El-Ešári, A. (1969) *Meqalatul-islamijin*. 2. izd. El-Kahire: Mektebetu en-nehdatu el-misrijetu.
- El-Kardavi, J. (2000) *Ummetuna bejne karnejni*. El-Kahire: Daru eš-šuruki.
- El-Lalikai, H. (1995) *Šerhu i'tikadi ehli-sunneti vel-džema'ati*. 3. izd. El-Memleke el-Arabijje es-Su'údijje: Darut-tajjibe.
- En-Nevevi, M. (1994) *El-Minhadž fi šerhi sahihi Muslimi b. Hadždžadži*. Damask: Darul-hajr.
- Es-Sefarini, M. (1982) *Levami'ul-envaaru el-behijje*. 2. izd. Muesesetu el-Hafikin.
- Eš-Šhrestani, M. (2001) *El-Milel ven-nihal*. 8. izd. Bejrut: Darul-me'arife.
- Et-Taberi, M. (1971) *Tarihut-Taberi*. 2. izd. Egipat: Darul-me'arif.
- Ibn Haldun. (1967) *Mukaddima*. Kairo.
- Ibn Kesir, I. (1994) *El-Bidaje ven-nihaje*. Bejrut: Darul-kutubi el-'ilmijje.
- Ibn S'ad. (1960) *Et-Tabekatu el-kubra*. Bejrut: Daru Sadir.

HISTORIC STUDY OF THE ORIGIN OF SECTS AND SCHISM IN ISLAM

Amel Sarajlić, prof.

Summary

After the Prophets death, Muslims kept their community compact until the period of Ebu Bekr and Omer. After the assassination of khalif Osman, confrontations and bloodsheds started among Muslims. The unhappy events undermined the strong khalif authority and Islam and Muslims faced a serious situation and temptation. Different opinions about the issue of khalifat originated in that period. Each of the opposing sides presented their arguments, some of them even used false traditions and interpretations. The result of those events was the beginning of sects and schisms among Muslims. Haridžijs and Shiites were the first sects to emerge, and after them kaderije and murdžije which were the source of all other sects and schisms.

All the sects were determined by outer and inner factors that sometimes had only religious character, and at some other times politically-economical and even philosophical character.

Key words: sects/schisms, haridžije, Shiites, kaderije, murdžije and mu'atezile

العرض التاريخي لظهور الفرق والاختلاف في الإسلام

عمل سرايليتش

كلية التربية الإسلامية في جامعة زينيتسا

الخلاصة

حافظ المسلمون على وحدة الصف بعد وفاة الرسول، صلى الله عليه وسلم، إلى خلافة أبي بكر وعمر، رضي الله عنهما. وبعد مقتل عثمان، رضي الله عنه، حدثت الفتنة والقتل بين المسلمين. هزت هذه الحادثة العظيمة سمعة الخلافة وأوصلت المسلمين إلى الوضع الصعب والامتحان الكبير.

ظهرت في تلك الفترة الآراء والمواقف المختلفة حول الخلافة. وأيد كل فريق رأيه بالأدلة حتى استخدم بعضهم الروايات الموضوعة و التفسيرات الخاطئة. أدى ذلك إلى ظهور الاختلاف والفرق المختلفة بين المسلمين. كانت الشيعة والخوارج أولها، ثم ظهرت القدرية والمرجئة، ثم نشأت منها الفرق والمذاهب الكثيرة.

ونشأت تلك الفرق لأسباب داخلية وخارجية كانت دينية بحتة حيناً وسياسية واقتصادية وفلسفية في أحيان أخرى.

المصطلحات الأساسية: المذاهب والفرق، الخارجية، الشيعة، القدرية، المرجئة والمعتزلة